

آغاز اصول

تمهیدی بر مباحث اجتماعات علمی اصول فقه

www.ketab.ir

حسین اسکندری

سرشناسه	: اسکندری، حسین، ۱۳۴۵ -
عنوان و نام پدیدآور	: آغاز اصول: تمهیدی بر مباحث اجتهادی علم اصول فقه / حسین اسکندری؛ گروه ویرایش محتوایی و تصحیح محمد ابوالقاسمی... [و دیگران].
مشخصات نشر	: تهران: مرکز نشر مدرسه علمیه دارالسلام، ۱۴۰۰.
مشخصات ظاهری	: ۳۲۸ ص: ۲۹×۲۲ س.م.
شابک	: 978-622-7116-32-8
وضعیت فهرست نویسی	: فیبا
یادداشت	: گروه ویرایش محتوایی و تصحیح محمد ابوالقاسمی، سیدرضا موسوی راد، محمد حسین انتظاری
عنوان دیگر	: تمهیدی بر مباحث اجتهادی علم اصول فقه.
موضوع	: اصول فقه -- راهنمای آموزشی (عالی)
موضوع	: (Interpretation and construction -- Study and teaching (Higher -- Islamic law
شناسه افزوده	: ابوالقاسمی، محمد، ۱۳۵۶-، ویراستار
شناسه افزوده	: مدرسه علمیه دارالسلام
رده بندی کنگره	: BP۱۵۵
رده بندی دیویی	: ۲۹۷/۳۱۰۷
شماره کتابشناسی ملی	: ۸۴۹۶۹۱۲
اطلاعات رکورد کتابشناسی	: فیبا

۱۷۹

آغاز اصول

تمهیدی بر مباحث اجتهادی علم اصول فقه

نویسنده: حسین اسکندری

گروه ویرایش محتوایی و تصحیح: حجج اسلام و المسلمین آقایان محمد ابوالقاسمی، سید رضا موسوی راد،

محمد حسین انتظاری

صفحه آرایی: خیرالله اسماعیل زاده

طرح جلد: خیرالله اسماعیل زاده

ناشر: مرکز نشر مدرسه علمیه دارالسلام تهران

نوبت چاپ: اول - زمستان ۱۴۰۰

تیراژ: ۵۸۸

قیمت: ۱۸۰۰۰۰ تومان

شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۷۱۱۶-۳۲-۸

چاپ: آوای بی صدا

تلفن های پخش: ۳۳۳۳۸۸۲۴ - ۳۳۳۳۸۸۴۰

خرید اینترنتی: www.darussalam.ir

۲۳	مقدمه
۲۳	الف) سخنی با استادان گرامی
۲۵	ب) اصول ده گانه‌ی حاکم بر تدوین کتاب «آغاز اصول»
۲۷	ج) سخنی با طلاب و دانشجویان عزیز
۲۹	رؤوس ثمانیه یا مقدمات هشتگانه
۳۱	مقدمه
۳۲	۱- تعریف علم اصول فقه
۳۴	اقسام احکام تکلیفی
۳۴	تقسیم دیگری برای احکام
۳۶	به این چند مسئله و پرسش فقهی توجه کنید
۳۸	۲- موضوع علم اصول
۳۹	۳- فایده و غرض علم اصول فقه
۴۰	۴- منفعت علم اصول فقه
۴۱	۵- فهرست اجمالی ابواب و فصول علم اصول
۴۲	فهرست تفصیلی از ابواب و فصول علم اصول
۴۸	۶- مؤلف علم اصول
۴۸	پیدایش و گسترش علم اصول

۵۲	۷- مرتبه‌ی علم اصول در ارتباط با علوم دیگر
۵۴	۸- انحاء تعلیمیه
۵۵	مباحث الفاظ
۵۷	الف) منتخبی از مباحث مقدماتی [و عمومی] الفاظ
۵۷	مقدمه
۵۸	مبحث وضع
۵۸	وضع چیست؟
۵۸	واضع کیست؟
۶۰	اقسام وضع
۶۰	۱- اقسام وضع به حسب منشأ وضع
۶۱	۲- اقسام وضع به حسب معنا و موضوع له از حیث نحوه‌ی تصوّر معنا برای واضع حین وضع
۶۱	وضع حروف چگونه است؟
۶۳	۳- اقسام وضع به حسب لفظ
۶۴	تقسیم لفظ و معنا از نظر وحدت و تعدد (از منظر صاحب معالم)
۶۷	۱- مترادف و اشتراک
۶۸	۲- حقیقت و مجاز
۶۸	تعریف حقیقت و مجاز
۶۸	لزوم وجود قرینه در مجاز
۶۹	علامت‌های حقیقت و مجاز
۷۱	اقسام حقیقت (با توجه به ماهیت واضع)
۷۳	صحیح و اعم
۷۳	دو مطلب درباره‌ی صحیح و اعم
۷۵	اصول لفظیه
۷۶	موارد استعمال اصول لفظیه
۷۷	مهم‌ترین اصول لفظیه پنج اصل است
۷۹	دلیل حجّیت اصول لفظیه
۸۰	ب) منتخبی از مباحث اصلی [و اختصاصی] الفاظ
۸۰	۱- مشتق

تعریف مشتق اصولی	۸۰
حالت‌های اتصاف اوصاف و حالات به ذات و محل نزاع اصولیین	۸۲
ثمره و فایده‌ی عملی بحث مشتق	۸۴
آیا مشتقات با اختلاف مبادی حکم مختلفی پیدا می‌کنند؟	۸۵
۲- امر	۸۶
مقدمه	۸۶
ماده‌ی امر، معنای کلمه‌ی امر	۸۶
دلالت لفظ و ماده‌ی امر بر وجوب	۸۷
صیغه‌ی امر	۸۸
مراد از صیغه‌ی امر	۸۸
معنای صیغه‌ی امر	۸۸
ظهور صیغه‌ی امر در وجوب	۸۹
امر عقیب منع [یا حَظَر]	۹۰
دلالت امر بر فور یا تراخی	۹۰
دلالت امر بر مژه یا تکرار	۹۱
آیا نسخ وجوب دلالت بر جواز آن می‌کند؟ (نسخ الوجوب)	۹۲
تعلق دو بار امر به یک شیء چگونه است؟ (الأمر بالشیء مرتین)	۹۳
آیا امر به امر دلالت بر وجوب دارد؟	۹۴
آیا امر اقتضای نهی از ضد را دارد؟	۹۴
انواع واجب	۹۵
۱- واجب عینی و واجب کفایی (تقسیم واجب از جهت مکلف یا موضوع واجب)	۹۵
۲- واجب تعیینی و واجب تخییری (تقسیم واجب از جهت متعلق واجب)	۹۶
۳- واجب مطلق و واجب مشروط یا مقید (تقسیم واجب از جهت مقدمات تکلیف)	۹۶
۴- واجب تعبیدی و توصلی (تقسیم واجب از جهت شرط انجام تکلیف)	۹۷
۵- واجب نفسی و غیره (تقسیم واجب از جهت کیفیت مطلوبیت متعلق)	۹۸
۶- واجب موقت و غیر موقت (تقسیم واجب از جهت زمان)	۹۸
آیا قضاء تابع اداء است؟	۹۹
نکته‌ی مهم (اصل در واجب کدام یک از انواع آن است؟)	۹۹

۱۰۰	۳- نهی
۱۰۰	ماده نهی، معنای کلمه نهی
۱۰۰	صیغه ی نهی
۱۰۰	مراد از صیغه ی نهی
۱۰۲	ظهور صیغه ی نهی در تحریم
۱۰۴	آیا نهی موجب فساد «منهی عنه» است؟
۱۰۵	دلالت صیغه نهی بر دوام و تکرار
۱۰۶	امرو نهی
۱۰۶	الف) مقایسه ی امر و نهی
۱۰۶	ب) اجتماع امر و نهی
۱۰۷	۴- مفاهیم
۱۰۷	معنای مفهوم و تقسیم آن بر موافق و مخالف
۱۰۸	اقسام مفهوم
۱۱۰	نزاع در حجّیت مفهوم
۱۱۲	انواع مفاهیم مخالف
۱۱۲	۱- مفهوم شرط
۱۱۲	ساختار جمله شرطیه
۱۱۳	آیا جمله ی شرطیه دارای مفهوم است؟
۱۱۵	توضیح تکمیلی
۱۱۶	تذکر
۱۱۷	۲- مفهوم وصف
۱۱۷	بررسی مفهوم وصف در انواع حالات وصف و موصوف
۱۱۸	توضیح تکمیلی
۱۲۰	تحقیق در مسأله
۱۲۱	۳- مفهوم غایت
۱۲۳	۴- مفهوم حصر
۱۲۵	۵- مفهوم عدد
۱۲۶	۶- مفهوم لقب

۱۲۷	۵) حالات مختلف کلام [و الفاظ]
۱۲۷	الف) عام و خاص
۱۲۷	تعریف
۱۲۷	الفاظ عموم
۱۲۸	اقسام عام و بیان تفاوت آنها در امثال و مخالفت
۱۲۹	راه تشخیص نوع عام
۱۳۰	تخصیص و مُخصَّص و تخصُّص
۱۳۲	نُه سؤال و جواب مهم و اساسی
۱۳۷	اقسام شبهه‌ی مفهومی
۱۳۸	نمودار اجمال مخصص
۱۴۲	دوران امر بین تخصیص و نسخ
۱۴۳	سنجش عام و خاص (مخصَّص منفصل) از حیث تاریخ صدور
۱۴۴	تفاوت‌های نسخ و تخصیص
۱۴۵	ب) مطلق و مقید
۱۴۵	تعریف و حقیقت مطلق و مقید
۱۴۷	منظور از حمل مطلق بر مقید چیست؟ و نحوه‌ی آن چگونه است؟ (جمع بین مطلق و مقید)
۱۴۸	نحوه‌ی اطلاق گیری از لفظ مطلق چگونه است؟ (مقدمات حکمت)
۱۵۰	تفاوت عام و مطلق
۱۵۲	انواع قید
۱۵۳	ج) مجمل و مبین
۱۵۳	تعریف مجمل و مبین
۱۵۳	اقسام مبین (نص، ظاهر)
۱۵۴	چند نکته درباره‌ی مجمل و مبین
۱۵۵	چهار سؤال و جواب
۱۵۹	ادله و منابع استنباط احکام شرعی (فقه) و حجیت آنها
۱۶۱	مقدمه
۱۶۲	واژه‌شناسی مفاهیم حاکم
۱۶۲	۱- قطع

۱۶۳	حجّیت و اعتبار قطع (آیا یقین مجتهد از هر راهی که حاصل شود برای او معتبر است؟)
۱۶۳	اقسام قطع
۱۶۶	تجزی و انقیاد
۱۶۶	حکم تجزی و فعلی که با آن تجزی صورت گرفته
۱۶۸	۲- شک
۱۶۸	اقسام شک
۱۶۹	۳- ظن
۱۶۹	اقسام ظن
۱۷۰	حجّیت ظن
۱۷۱	۴- آماره
۱۷۳	۵- اصل
۱۷۴	۶- دلیل
۱۷۵	۷- حجّت
۱۷۵	اقسام حجّت
۱۷۶	ادله‌ی اربعه
۱۷۶	۱- کتاب خدا
۱۷۷	محکم و متشابه
۱۷۷	ناسخ و منسوخ
۱۷۸	حجّیت کتاب
۱۷۹	۲- سنت معصومان
۱۸۰	حجّیت سنت
۱۸۲	سنت قولی
۱۸۲	انواع خبر
۱۸۴	نکته مهم
۱۸۴	در چه صورت خبر متواتر مفید علم است؟
۱۸۵	خبر واحد
۱۸۵	انواع خبر واحد
۱۸۶	ادله‌ی حجّیت خبر واحد

۱۸۸	استدلال به قرآن برای اثبات حجّیت خبر واحد (صحیح و موثق)
۱۹۰	استدلال به سنت برای اثبات حجّیت خبر واحد
۱۹۲	استدلال به اجماع برای اثبات حجّیت خبر واحد
۱۹۲	استدلال به دلیل عقل برای اثبات حجّیت خبر واحد
۱۹۴	نسبت و رابطه‌ی میان سنت و قرآن چگونه است؟
۱۹۷	۳- اجماع
۱۹۷	تعریف اجماع
۱۹۷	تعریف اجماع در نزد اهل سنت
۱۹۸	سخنی درباره‌ی پیدایش مسئله‌ی اجماع و تاریخچه‌ی آن
۲۰۰	ادله‌ی حجّیت اجماع در فقه اهل سنت
۲۰۰	الف) استدلال به کتاب
۲۰۱	ردّ استدلال به آیات
۲۰۲	ب) استدلال به سنت
۲۰۲	ردّ استدلال به سنت
۲۰۳	استدلال به عقل
۲۰۳	ردّ استدلال به دلیل عقل
۲۰۴	تعریف اجماع از دیدگاه شیعه
۲۰۴	چند گزاره درباره‌ی اجماع
۲۰۶	انواع اجماع از حیث چگونگی کاشفیت از قول معصوم علیه السلام
۲۰۶	۱) از طریق حس (کشف حسی یا اجماع دخولی)
۲۰۶	۲) از طریق قاعده‌ی لطف (اجماع لطفی)
۲۰۷	۳) از طریق حدس (اجماع حدسی)
۲۰۸	برخی از اقسام اجماع
۲۰۸	۱. اجماع مُحَصَّل
۲۰۸	۲. اجماع منقول
۲۰۹	۳. اجماع مرکّب
۲۰۹	۴. اجماع مدرکی یا محتمل المدرک یا اجماع مستند
۲۰۹	تفاوت میان سنت و اجماع

۲۱۰	۴- عقل (دلیل عقلی) یا ملازمات عقلیه
۲۱۲	عقل و دلیل عقلی از دیدگاه اصولیین
۲۱۲	کاربرد عقل در استنباط احکام شرعی
۲۱۲	۱- به عنوان «ابزار استنباط»
۲۱۲	۲- به عنوان «منبع استنباط»
۲۱۴	تعریف دلیل عقلی (ملازمات عقلیه)
۲۱۴	اقسام دلیل عقلی
۲۱۴	۱- مستقلات عقلیه
۲۱۵	معنای حسن و قبح عقلی
۲۱۷	قاعده‌ی ملازمه بین حکم عقل و شرع
۲۲۰	۲- غیر مستقلات عقلیه (استلزامات عقلیه)
۲۲۰	صورت‌های قیاس استنباط
۲۲۲	دیدگاه‌های مختلف در جایگاه «عقل» در استنباط احکام
۲۲۳	تبیین رابطه‌ی عقل با شرع و رابطه‌ی عقل با منابع شناخت احکام
۲۲۴	غیر مستقلات عقلیه
۲۲۴	۱- مقدمه‌ی واجب
۲۲۹	۲- مسئله ضد
۲۳۲	۳- مسئله‌ی اجتماع امر و نهی
۲۳۶	۴- دلالت نهی بر فساد. آیا نهی موجب فساد متعلق است یا خیر؟
۲۳۹	۵- اجزاء (کفایت امتثال حکم اضطراری و ظاهری از امتثال حکم واقعی اولی)
۲۳۹	ادله‌ی اجزاء حکم اضطراری از حکم واقعی (کفایت امر اضطراری از امر واقعی)
۲۴۲	سایر ادله و حجج
۲۴۲	۱- سیره
۲۴۲	الف) سیره‌ی عقلایی یا بنای عقلاء
۲۴۳	حجّیت و اعتبار بنای عقلاء
۲۴۴	چند نمونه از تمسک به سیره‌ی عقلاء
۲۴۵	ب) سیره‌ی متشرّعه یا سیره‌ی اسلامی
۲۴۵	حجّیت و اعتبار سیره‌ی متشرّعه

مقدمه

الف) سخنی با استادان گرامی

بسم الله الرحمن الرحيم والحمد لله رب العالمين والحمد لله الذي هدانا لهذا وما كنا
لنهندي لولا ان هدانا الله وسلام على عباده الذين اصطفى محمد واهل بيته الطيبين
الطاهرين المعصومين المظلومين الذين اذهب الله عنهم الرجس وطهرهم تطهيرا

به هدایت و توفیق الهی بعد از اینکه به کرات و مژات شاهد به زحمت افتادن طلاب و دانش پژوهان علوم اسلامی در فهم مسایل و موضوعات اصول فقه بودیم که بعضاً به ناامیدی و خستگی آنان منجر می شد بر آن شدیم تا کتابی متوسط و روان در علم اصول بنگاریم که نه پیچیدگی های علمی و عبارت های غامض در آن مشاهده شود و نه به لحاظ حجم و ارائه مطالب از یک طرف طولانی و ملال آور باشد و از طرف دیگر مختصر و نارسا و ناقص تلقی شود. بلکه مشتمل بر اکثر مسایل و اتهامات ابواب علم اصول فقه باشد. آن هم با زبانی قابل فهم که در تفهیم، برای استادان، کم دردرس و در تفاهم، برای شاگردان قابل قبول باشد و به عنوان مدخلی مناسب برای مشتاقان فقه و اجتهاد به این علم قرار گیرد. همچنین آنانی را هم که قصد اجتهاد ندارند بلکه مقصدشان آشنایی با علوم اسلامی است و یا می خواهند در بحث حقوق و قضای اسلامی به تخصص برسند، از این علم به اندازه ی مکفی بهره مند گردند.

از این رو تلاش شد با بهره گیری از منابع اصیل و قدیمی و نیز آثار محققان معاصر و کتب نگاشته شده در این زمینه به مدلی منطقی و مناسب و اثربخش و کارا دست یابیم. می توان ویژگی های این کتاب را اینگونه شماره کرد:

اولاً: سعی شده مطالب، پژوهش محور و برپایه ی پویایی تفکر ارائه شود.

ثانیاً: کتاب به شکل مونولوگ و تک گویی نباشد بلکه در قالب گفتگو و دیالوگ طراحی شود. به عبارت دیگر کتاب و کلاسی که بر محور آن تشکیل می شود مجلسی تعاملی و دوسویه باشد و نه به شکل متکلم وحده بودن و استیاد محوری در کلاس، که می توان آن را آفتی برای نظام های آموزشی تلقی کرد.